

О УЛОЗИ МОРАЛНО-ПОЛИТИЧКОГ ФАКТОРА У РАТУ

У разматрању одбранбене снаге сваке земље па и наше нужно је имати у виду не само један него све субјективне и објективне факторе који непосредно дејствују у рату. Економске могућности земље, квалитет и количина наоружања, могућност преношења материјала (саобраћај и везе) и друго, све су то, уз морално-политички фактор чиниоци који непосредно утичу и утицаће на одбранбену снагу у сукобу са евентуалним непријатељем. Апстрактно узето, у међусобном утицају и зависности свих ових чинилаца, сваки од њих може у одређеним околностима бити од пресудног значаја. Међутим, гледајући на наше прилике и могућности, што је до сада често оправдано подвлачено, моралном фактору с правом се даје засебно место. Како то образложити? Одговарајући на то питање треба се нешто опширније задржати на објективним условима и улози субјективног фактора.

У анализи објективних елемената морално-политичке снаге у евентуалном одбранбеном рату против агресора, карактер нашег социјалистичког друштвеног уређења јесте први битан момент. Социјалистички друштвени односи, какви се развијају у нашој земљи од Рата и Револуције на овамо, дали су, и дају све више, нова значења појмовима отаџбине, друштва; у новом светлу се јављају дужности и обавезе према заједници — и то управо зато што се у основи изменила и што се даље мења суштина у друштвеним односима, чији је јасан израз измењен положај и улога личности у друштву. Разумљиво да је саставни део тих промена, њихов нераздвојан пратилац, брз темпо у развоју материјалне производње, без чега се не могу замислити друштвени развитак и садашњи живот заједнице и појединаца. Пораст стандарда живота код нас прати све већа улога произвођача и грађана у самоуправљању и друштвеном управљању (као што самоуправљање неминовно утиче на бржи темпо у побољшању услова живота). Међутим, без обзира на објективно побољшање материјалних услова живота, највећи резултат и вредност социјалистичких промена у нашој земљи састоји се у положају радног човека који све више бива, на свим подручјима делатности, господар властите судбине, човек који управља и одлучује, а не о коме одлучују и којим управљају. Радник у предузећу или задрузи, службеник у установи, интелектуалац на свом радном месту, грађанин у станбеној заједници или комуни — сви они не могу одвојити лични интерес од користи и интереса предузећа, задруге, установе, комуне итд. Лични и друштвени интереси нашим социјалистичким развитаком све више се усклађују.

Нема сумње да такав карактер друштвеног уређења социјалистичке Југославије повољно утиче на нове напоре у даљој изградњи социјализма и јача уверење у правилност и неопходност оваквог развитака. Али не само то, већ и одбрану тековина социјализма и слободу Југославије уздиже до најчасније обавезе сваког грађанина. Јер, бранити тековине социјалистичке Југославије, њену независност и слободу, значи бранити своје властите интересе, извојевано право на активну улогу у политичком, друштвеном и економском животу.

Значајан чинилац у том погледу свакако је остварено братство и јединство народа Југославије и сазнање да само у братској заједници равноправних народа и њиховом неразрушивом јединству, почива крупна залога опстанка и даљег напретка ФНР Југославије. Историско искуство које су стекли наши народи недвосмислено говори да у истој мери колико заједница братских народа Југославије најбоље обезбеђује несметан национални развитак сваке нације и на политичком, економском и културном подручју, у тој истој мери расте њихова сигурност да се слободно и несметано развијају као саставни делови неодвојиве целине. Због тога је национална разноликост социјалистичке Југославије елемент снаге, насупрот ономе у прошлости када је била, због нерешених националних проблема, извор слабости.

Из карактера социјалистичког друштвеног уређења у нашој земљи природно проистиче њена доследна политика мира и активне мирољубиве коегзистенције, политика равноправне сарадње међу народима и државама. Својим постојањем и активношћу Југославија је доказала да нема никаквих агресивних тежњи ни према коме. Она показује, према томе, да води само праведан рат за одбрану своје независности. То је једна од објективних предности над било којим агресором. Јер ма какав нападач био, ма како настојао да заодене своје циљеве и да их образлаже, они ће се, пре или касније, показати у својој правој светлости. А какву незаменљиву снагу земљи и Армији даје уверење да се боре за праведну ствар показује и наш Народноослободилачки рат и још много примера у историји. Такви примери не говоре само о могућности вођења борбе против бројно и технички надмоћнијег непријатеља, већ и о ефикасности борбе која води победоносном завршетку. У Наполеоновом походу на Русију 1812 године бројна и техничка надмоћност била је очигледно на страни Француза. Наполеонова армија је била навикла само да побеђује, а по искуству командног кадра није јој било равне у Европи. Међутим, „Непобедива армада“ вратила се, боље рећи бежала, са похода у бедном стању; десеткована, без икакве борбене вредности она, уствари, и није више била војска у правом смислу речи. 1871 у Пруско-француском рату, у коме су Немци за кратко време разбили Французе, дошло је до прекрета тек када је народ устао. Да не помињемо Октобарску револуцију или наш НОР у којима је бројна и техничка надмоћност у поређењу са увереношћу у праведан карактер рата мало шта значила у коначном резултату. Ови и слични примери потврђују да је могућно у одређеним условима — а први је праведан карактер рата и увереност људи у могућност успешне борбе — повести и победоносно завршити борбу про-

тив бројно и технички надмоћнијег непријатеља. Због тога је неса-ломљива воља да ослободимо земљу, истерамо Немце и њихове слуге и ударимо темеље социјалистичкој Југославији била у НОР-у наше најјаче оружје. Јер у питању је, поред осталог, начин вођења борбе, карактер армије (њена структура, унутрашњи односи, њена везаност са народом итд.) и способност руководства да у датим околностима учини оно што води даљем размаху борбе.

Начин вођења борбе — као и морално-политички фактор — зависи од објективних и субјективних околности. Французи су у помешутом походу на Русију 1812 године ратовали онако како су као освајачи морали. У начину вођења борби они нису били у могућности да примењују оно што и Руси (партизанска дејства, например). Тако је било и са окупаторима у Југославији у НОР-у. Нема сумње да је фашистичка војска добро знала свој занат. Она је, штавише, уочавала преимућства нашег начина борбе. Међутим, окупатори су могли само да смишљају како да парирају наша преимућства у вођењу борбе, али и они су ратовали онако како су морали. Они су као окупатори били везани за градове и комуникације, па се знало где се налазе. Зато је било релативно „лако“ изводити изненадне нападе, на оном месту и у оно време када је то нашим снагама највише одговарало, на усамљене непријатељске гарнизоне и колоне на комуникацијама. Ако је окупатор понекад и постигао изненађења, она су могла бити само мањег значаја, јер се обавештавање наших јединица темељило на најширој активности народа. Улоге се нису могле изменити.

Условљеност начина вођења борбе објективним околностима не значи, међутим, смањивање улоге субјективног фактора, тј. вредности руководства покрета, односно старешинског кадра јединица. Не, његова улога је огромна и састоји се пре свега у томе да према датим могућностима уме да одабере најпогодније форме борбе и има смелости, наравно уз најширу повезаност и ослонац на становништво, да поведе народ у одлучну борбу против окупатора. Тако је било, а биће и будуће.

Ових неколико напомена о условљености начина вођења борбе било је потребно дати ради његове везе са морално-политичким фактором. Наиме, познато је да одређени начин вођења борбе који даје изгледе на успешан отпор окупатору и подиже уверење људи у могућност и неопходност отпора, ванредно позитивно делује, јер отвара перспективу победе. Као што је у свакодневном животу, тако и у рату успеси и изгледи да се они постигну и остваре постављени циљеви дају људима нов елан у извршавању задатака, чине их спремним на још веће напоре, искушења и жртве.

Нема сумње да су слободарске и револуционарне традиције из прошлости, а нарочито из НОР и Народне револуције један од чинилаца, од којих зависи снага морално-политичког фактора. Довољно је само поменути колико су позитивне националне традиције много значиле у НОР. Успомене на вековну борбу Срба и Црногораца против Турака, успомене на Гупца и Трубара, Илинден и Гоце Делчева, на Устанак 1804 године и Ускоке, на борбу против Германа и Млетака из

прошлости, оживеле су тада у новом духу, нападале су националним поносом и развијале борбеност и жељу за победом. Храброст, пожртвовање и издржљивост појединаца и народа у давним борбама против туђина и окупатора за слободу служили су као примери на које се треба угледати, утицали су као позитиван потстрек на развој таквих особина у борби против тадашњег окупатора. Такве слободарске традиције обogaћене су као никад дотада масовним јунаштвом и довитљивошћу, ванредним подвизима појединаца и целих јединица у Народно-ослободилачком рату. Кадињача и Похорје, Београд, Љубљана, Мостар и Сплит, марш Косовско-македонске бригаде и прелаз преко Игмана, Баре, Вилића Гувно и Љубин Гроб, Козара, Фрушка Гора и стотине других места — све су то споменици и симболи патриотизма који данас зраче племенитошћу пожртвовања и храбрости у борби за слободу и социјалистичку Југославију. Такве традиције и патриотизам су, истина, понекад засењени патином времена, али — живи и неизбрисиви. И уколико је ближа опасност утолико више показују и претстављају већу вредност.

Ако ових неколико битних извора наше морално-политичке снаге поредимо са оним нашта се евентуални непријатељ може основити у својим агресивним настојањима, лако ћемо видети да он такве основе нема, нити је може створити. Истина, он можда повремено и може да створи, обмањивањем, разумљиво, некакву увереност у праведност циљева, али уколико даље, утолико ће као агресор бивати и у очима властитих маса брже разголићен у правом светлу. Као и сваки агресор, он ће свој морал поред обмане, градити на ниским страстима, на националним или расистичким предрасудама, а затим настојањем да унутрашње односе привидно учини таквим као да су остварени јединство армије и народа и јединствени интереси војника и старешина.

Евентуални непријатељ може, у неповољним околностима по нас, да буде надмоћан у техници и наоружању, материјалним резервама на које се ослања, нарочито у нуклеарном наоружању и техници.

Међутим, бројна надмоћ агресора била би вероватно само привидна; уствари, не би се ниуком случају могло говорити ма о каквој бројној предности било ког нападача. Ниједан окупатор не би против нас могао да употреби онолико снага, колико становништво може да се ангажује у свенародном рату у нашој земљи.¹⁾

А кад дођемо до спремности за борбу за очување слободе и независности социјалистичке Југославије, до уверености људи у оправданост борбе, до морално-политичког јединства, односно морално-поли-

¹⁾ У вези с тим може се рећи да је, сем у почетку, само привидна била бројна надмоћност окупатора и њихових слугу (у оружаним формацијама на територији Југославије) у односу на НОР. Наиме, не даје праву слику стање ако се упоређују подаци о броју окупаторских и квислиншких оружаних снага са бројем бораца у јединицама НОВ. Јер борбу против окупатора нису водиле само јединице НОВ него већина становништва, што стварно мења и бројни однос. И уколико су оружана борба против окупатора и револуционарни замах добијали на ширини и интензитету, утолико је тај однос за нас бивао све повољнији.

тичког фактора и наше умешности да успешно користимо све да би тукли нападача, па тада правимо поређења са евентуалним непријатељем, тада је превага сасвим на нашој страни. Из тога делом произилази и каква је објективна улога морално-политичког фактора у поређењу са осталима при процени наше одбранбене снаге и зашто му дајемо засебно место.

Међутим, вредност морално-политичке снаге условљена је и субјективном политичком и васпитном активношћу. Јер, истина је да су изградња социјалистичких друштвених односа, карактер евентуалног рата итд., неопходни основи за остварење високог морално-политичког јединства и борбеног морала, али они ће такви бити само уз свесну, интензивну и организовану васпитну и политичку делатност и друге неопходне мере одговорних фактора. У вези с тим добро је потсетити се на једну мисао друга Кардеља још из 1942 године. Наиме, друг Кардељ, приликом указивања на нека штетна схватања у партизанским редовима, указује да је „потпуно погрешно ако се ослонимо на то да је партизански покрет, већ сам по себи неуништив зато што је општенародни. Ко поставља такве теорије, наставља друг Кардељ, тај се ослања на спонтане тенденције, потцењује улогу свесног фактора у историји, потцењује улогу компартије. Партизански покрет јачаће, побеђиваће и постићи свој циљ само ако сваки комунист до краја изврши своју дужност и ако љубоморно бди над унутрашњом политичком и моралном чврстином партизанских чета“.²⁾ Дакле, без обзира на објективне околности, праведност борбе у општенародном покрету у овом случају, потребна је исто тако и субјективна, свесна активност да би циљеви могли бити постигнути.

У многим страним гледањима о моралу често се истиче и указује на разлике у нивоу свести код људи. Нема сумње да је то чињеница. И ми за нас не можемо рећи да је другачије, да нема разлике у нивоу свести код људи. Па, кад су и наша ратна искуства у питању свака анализа ће показати да је било јединица и крајева које су се у том погледу разликовале. Нема сумње да се то морало одражавати на извршавање основних задатака које је наметала борба против окупатора и пред јединице и пред становништво (на слободној, полуослобођеној или окупираној територији). На пример, у оним јединицама или подручјима на терену где није сасвим продрла линија Комунистичке партије о националном питању, где идеје братства и јединства нису биле пустиле дубоке корене, законито су се појављивале слабости које су морале да делују и на општу линију и резултате у борби против окупатора.

Разлике у нивоу свести постоје сигурно и данас. Не треба много доказивати да је ниво свести радничке класе другачији него сеоског становништва, да је војник по отслужењу свог кадровског рока другачији но што је био раније и слично. Значи, као и у поменутиим страним гледањима и ми тврдимо да постоје разлике у нивоу свести код људи,

²⁾ *Стварање и развој ЈА, II, стр. 47, 48, издање Главне политичке управе ЈА.*

међутим, док је код нас природна тежња да сваки човек буде уздигнут на ниво свесног активисте, јер то произилази из карактера социјалистичког друштвеног уређења, догле капиталистичком друштву класне супротности то не дозвољавају, без обзира како би то неко желео, јер владајућа класа настоји да своја схватања природе као општа и она ће се, макар да се привремено и постигло јединство, на крају показати као заштита интереса класе на власти.

И ова напомена о разлици у нивоу свести указује на сложеност задатака у васпитном раду и потреби складног деловања појединих васпитних фактора.

Нема сумње да у сагледавању васпитних задатака, у евентуалним ратним условима треба поћи од оних општих политичких задатака који стоје и данас. Наравно, биће потребно радити још интензивније, издајати најбитније проблеме, користећи сваки слободан тренутак, што ће захтевати и другачије методе рада. Али у основи ће, као и данас, морати да се развија политичка свест објашњавањем унутрашње и спољне политике земље, тј. политике СКЈ, улоге наше земље у свету, разјашњавањем правилног карактера рата који би водила наша земља и стварањем уверености у праведност борбе, развијањем уверености у могућност успешног отпора агресору и сл.

Поред поменутих општих политичких и васпитних задатака на учвршћењу морално-политичког јединства, кад је у питању борбени морал у оружаним формацијама, треба издвојити и неке посебне задатке.

Организација СКЈ, војни колективи и старешине су основни фактори васпитања и на њима лежи највећа одговорност у раду на јачању борбеног морала. Њихова делатност у том погледу се међусобно допуњује, међутим, нарочито је значајна улога старешине, како због његовог положаја тако и због одговорности коју има, јер води људе у борби за извршавање разноврсних задатака. Но, колико год да је старешина способан (у стручном погледу и као васпитач — што су подједнако важни саставни делови његових способности) он не може сам, не ослањајући се на снагу и ауторитет организације СКЈ и колектива, да учини све што треба да би борбени морал био на висини.

На први поглед може изгледати да брига о материјалним потребама јединица, здравственом стању, кондицији, одмору људи итд. — а то су питања која имају врло великог утицаја на расположење људи — све зависи искључиво од старешине. Ипак није баш сасвим тако. И то не само са становишта колико ће организације СКЈ и колектив допринети да се материјална средства чувају, или да се, на пример, побољшају хигијенске навике, него колико ће учинити да се код сваког појединца створи чврсто уверење да је учињено све што се могло. У том случају и материјална оскудица, недостатак одмора и сличне тегобе које намеће борба и рат неће негативно деловати. То је потврђено многим примерима из нашег НОР-а. У многим случајевима, за извесне периоде рата било је то чак редовна појава са којом се рачунало, јединице су биле изложене оскудици основних потреба за борбу и живот, од муниције до довољног оброка хране и најважнијих

делова одеће и обуће, и то није негативно деловало на борбени морал људи баш због уверења да немају одакле да се снабдевају.

Слично је и са мерама на учвршћењу дисциплине. Став и лично држање старешине, његови захтеви, ауторитет, свакодневне мере које предузима — све је то неопходно. Али биће за учвршћење дисциплине потребно, да би се она заснивала на свести о потреби извршења свих задатака, да организације СКЈ и цео колектив јединице прихвате тај став и увере сваког појединца у његову исправност.

Са правилним схватањем дисциплине везани су и многи други унутрашњи проблеми. Самостална активност и иницијатива сваког борца биће у евентуалним условима нашег одбранбеног рата исто толика, ако не још и већа, неопходност као што је то била у Ослободилачком рату. Једна од одлика јединица у НОР-у лежала је управо у томе (а у том погледу није нас могао достићи ниједан непријатељ) што је и старешина и борац, држећи се општих оквира, тежио да пронађе најпогоднији начин како да туче непријатеља. Тако широка самостална активност и иницијатива, баш зато што су одговарале природи свенародног отпора окупатору, морали су дисциплини и међусобним односима у јединицама дати нов квалитет. Класична делатност на учвршћењу дисциплине у јединицама, по примеру бивше југословенске војске, била би озбиљна сметња не само због другачијег састава нове армије (старешине регрутоване из редова најбољих и најхрабријих бораца; очигледна истоветност интереса старешина и војника итд.), већ и због начина вођења рата против окупатора. Ради тога би се у евентуалном одбранбеном рату — који би сигурно наметао као услов велику растреситост, чест губитак непосредне везе између јединица, потребу да се и мањим и већим снагама дејствује у распореду непријатељских снага, или у његовој позадини и слично — старешинама непрекидно постављао задатак да развијају активност и иницијативу људи, јер ће са њом морати да рачунају.

Колико год да су таква дисциплина и унутрашњи односи били и у рату и данас, а сигурно и убудуће, природан израз карактера наше борбе, тј. социјалистичких односа у нашем друштву, била је потребна, сада је, а биће и убудуће, непрекидна свесна активност старешина, организације Савеза комуниста и војних колектива на отклањању свих оних препрека које такву дисциплину и односе угрожавају. (Слично је то као и са односима у колективима који се заснивају на одређеним правима — наравно и обавезама и дужностима — која се међутим остварују само уз непрекидну активност организације СКЈ, синдикалних организација, органа управљања и целих колектива. Без борбе тих фактора против негативних појава, недисциплине или самовоље, бирократског односа или нехата према друштвеној имовини, загарантована права остала би празно слово.)

Здрави и правилни унутрашњи односи — међусобно поверење, узајамно поштовање старешина и војника — засновани на поверењу у људе, истовремено су циљ делатности организација СКЈ, старешине и колектива и извор њихове непрекидне активности. Увек се у том погледу може тежити бољем. Самозадовољство често може бити опасно.

А сигурно је да ће колективи са таквим особинама једино бити у стању да сачувају хомогеност, ведар дух и отпорност на разне физичке, психолошке и моралне напоре и искушења које ће наметати савремена борба.

Поред развијања политичке свести и патриотизма, здравих међусобних односа и дисциплине пред организације СКЈ, старешине и колективе постављају се и други васпитни задаци на подизању и учвршћењу борбеног морала. Они се могу грубо разврстати на задатке у васпитању врлина људи и на отклањање негативних утицаја.

Једна од врлина, вероватно за ратне услове најзначајнија за борбене колективе, је храброст. Храброст није урођена људска особина. Она је као и многе друге зависна од диспозиције људи, средине из које су израсли и у којој се налазе и делују, васпитног утицаја, личног примера старешине, степена властите свести појединца, тренутног физичког и психичког стања итд. То ће рећи да је могућно развијати храброст код људи ако се сагледа све оно од чега она зависи. Вероватно се може рећи да је суштина храбрости у спремности за пожртвовање за друга, јединицу, у крајњој линији за слободу земље. Стога ми не можемо никако развијање храбрости да одвојимо од политичке свести. Но, не може се ни остати само на томе, јер поред ванредног значаја политичке свести, храброст ће се потстицати развијањем поноса, поверењем у људе, и сл. И обученост људи, њихово поверење у властито оружје је врло значајно за храброст. Да се не говори о поверењу у другове у јединици и у старешину, у његове способности да ће знати правилно управљати јединицом, да неће допустити да се човек остави у невољи, односно да ће се увек у колективу наћи другови спремни на властити ризик да би прискочили у помоћ другу. Из овога произилази да су расположење у колективу, степен другарства и узајамно поверење међу људима врло важни услови и за развијање храбрости.

Да се људи не рађају храбри потврђује и богато историско искуство. Борац још ненавикнут на борбене услове често показује знаке несигурности, некад и страха, да би у наредним борбама добио поуздање и успео да савлађује страх. Често је и у литератури, а и у личним успоменама људи, говорено о томе како су прве борбе најупечатљивије у сећању, вероватно и због узбуђења која су изазвана сусретима са непознатима и стрепњом како ће се све збити. Из тога произилази да привикавање на борбене услове, када је могуће, постепени прелаз у извршавање задатака од лакших ка тежим, много користи. Разумљиво је да тежина задатака која стоји пред јединицом не зависи од старешине, њу ратне прилике намећу, али увек треба имати у виду потребу да се појединци и јединице постепено навикавају на извршавање борбених задатака.

Сви ти позитивни утицаји и васпитан рад старешина, организација СКЈ и колектива на развијању храбрости, срачунати су, уствари, на сузбијању страха код људи који је природна реакција појединца на опасности којима је изложен у ратним приликама. Па, храброст и јесте савлађивање страха у себи. Он је негативна и стална присутна

компонента храбрости. Зато су поменути позитивни утицаји старешина, комуниста и колектива на развијању храбрости код људи — од личног примера, створене атмосфере у односима, међусобног поштовања, другарства и узајамне бриге, до признавања заслуга за јунаштво и подвиг — истовремено мере од којих зависи колико ће сваки појединац у колективу бити помогнут и стимулиран да сузбије страх. Нема, ваљда, људи који не осећају страх, али се разликују по томе што у различитој мери могу да га контролишу и савлађују. Вредност и квалитет рада старешина и колектива, поред осталог, огледа се и у томе колико су успели да помогну људима да не подлежу у својим поступцима тим осећањима.

Уз развијање храбрости, другарства и самопрегора у извршавању задатака, за борбени морал су значајне и особине упорности, истрајности, смелости у доношењу одлука. Поред њих и друге позитивне особине моралног лика који се остварује у пракси социјалистичке изградње, тј. измењених друштвених односа у нашој земљи, као искреност и отвореност, скромност и слично. Јер, без људи са таквим особинама борбени колективи сигурно не би могли бити компактни и снажни. Такав захтев је природна ствар с обзиром на карактер општих циљева који се постављају пред јединице у евентуалном одбранбеном рату. Племенити општи циљеви захтевају и људе племенитих особина па их тако и треба васпитавати. Другим речима нама је страна и свака помисао да у развијању борбеног морала прибегавамо поступцима и мерама који би полазили од васпитања ниских страсти.

Ако се само на основу овога желе сагледати обавезе старешина на васпитању и развијању врлина људи какве су неопходне за чврсте и ваљане колективе у погледу њиховог борбеног морала, недвосмислено се намеће закључак да ће старешина бити у стању да одговори тим обавезама само ако познаје људе са којима ради и ако је усвојио бар основне теорије васпитања, јер би без тога у пракси могао бити изненађен и доведен у ситуацију да не зна како да поступи. То је утолико значајније када је у питању непосредна борбена активност, тј. када су људи стављени у различите ситуације, или да се бране, односно нападају, да се боре у шуми или на голом камену, да прелазе или да се бране на реци, да дејствују зими, ноћу итд. Различити борбени услови и ситуације које ће борба наметати не дозвољавају никакво оклевање, одлуке ће се брзо доносити, а и реаговање на све измене мораће бити тренутно. Правилно реаговати на измене и доносити правилна решења (супротно мораће често скупо да се плати) моћи ће само старешина који зна своје људе, који уме да се опходи са њима и у кога они имају пуно поверење. Поред тога, у непосредној борби лични пример старешина може бити пресудан по борбени морал колектива. Храброст старешине, његова одлучност, прибрано командовање, његова брига о људима позитивно ће деловати на све и бити подршка нарочито онима који било из ког разлога нису довољно одлучни, прибојавају се или колебају.

Кад је у питању субјективна васпитна и политичка активност на подизању морално-политичког јединства или борбеног морала, тј. било

да је реч о општим задацима или о онима у борбеним колективима, није могућно задатке целовито сагледати, ако се не уочи колико ће размере и средства непријатељске ратне пропаганде моћи штетно да утичу на морал, односно шта ће требати све учинити да би се такав негативан утицај спречио.

Ратна пропаганда или „психолошки рат“ (термин који се често употребљава), напоредо са развијањем савремених средстава везе и комуникација, постаје елемент на који све више рачунају противници, и то не само оне земље које су агресори него и оне које се бране. Већ у Првом светском рату ратна пропаганда је постала значајно средство са којим се рачунало у разбијању моралног јединства народа и борбеног морала противника. Двадесет година касније ратна пропаганда је до те мере у погледу средстава и метода била развијена да је Хитлер и фашистички блок са њом рачунао у застрашивању мањих земаља у Европи, и захваљујући одређеним околностима, постигао у томе значајне успехе, јер је неколико земаља релативно лако пало као плен фашистичким поробљивачима. Развитак борбе против фашистичких сила је исто тако довео ратну пропаганду и кад сила антихитлеровске коалиције, по намени, средствима и обиму на нов квалитет. Вероватно се може рећи да је Други светски рат, далеко више него и један ратни сукоб до тада, показао да је немогуће доносити било какве процене и одлуке, а да се немају у виду пропагандне акције противничке стране. Послератна ситуација и заоштравање хладног рата између постојећих војнополитичких блокова, што је био израз заоштравања међународних односа, носи уствари печат непрекинуте пропагандне активности. Уколико су се, на пример, догађаји око Берлина, због интереса великих сила, мутили, или рат у Кореји добијао у интензитету, утолико је пропагандна активност на обе стране постајала већа и служила се средствима и методима који су чак надмашили оно што је у том погледу постигнуто у последњем рату. О томе много говоре пропагандне битке путем радија или штампе, путем књиге и летака и слично. У случају једног новог рата таква пропагандна активност би била продужена и појачана, јер би постојећи и припремљени кадар сврстан у огромне апарате, са ванредним средствима, одмах почео да дејствује. Могућно је замислити како би то изгледало и на основу наших искустава из рата и после 1945 године. Кампања Информбироа 1948 године, пропагандна кампања око решења питања Трста и њима сличне кампање показале су колике су снаге стављене у погон да би разбиле наше јединство. Разумљиво, средства се нису бирала. Лаж, обмана, претња били су у основи метода тих кампања, а користиле су се државне и политичке институције или приватне агенције, а врло значајна улога је била додељена и емигрантским групама, које су оставши, као што су и биле, стране агентуре, једва чекале да се ставе у службу против властитога народа. Суђећи по тим искуствима сасвим је реално претпоставити да би мере и методе које би агресор преузео у евентуалном нападу на нашу земљу биле далеко превазиђене.

У таквом случају непријатељска ратна пропаганда вероватно би ишла за тим да сломи вољу за отпором, да изазове деморализацију, и да брзи слом и капитулацију насупрот тоталном уништењу предочи као једину алтернативу. Односно, ратна пропаганда евентуалног агресора била би усмерена на стварање атмосфере страха и на разбијање вере у могућност отпора, довођење у сумњу вере у оправданост борбе и поверења према политици руководства и снази оружаних снага. Непријатељ би сигурно настојао да путем застрашивања, обманом и клеветама, ширењем гласина, распиривањем шовинизма, терором итд. пољуља јединство народа и борбени морал војске. Међутим, било би неозбиљно ако би мислили да непријатељева пропаганда неће проналазити и другачије методе сем застрашивања и грубе претње, да неће тактизитирати и користити наше могуће унутрашње тешкоће и слично. На томе ће нарочито да инсистира. Зато, иако ће највећа слабост непријатељеве пропаганде лежати у њеној неистинитости, њеним побљивачким циљевима и моралном мрачњаштву, ипак је не треба потцењивати, јер може претстављати реалну опасност, што ће налагати непрекидну активност да би се такви негативни утицаји на морално-политичко јединство народа и борбени морал војске спречили.

Најуспешније средство против таквих штетних утицаја свакако је сопствени васпитно-политички рад (од радија, телевизије и штампе до непосредне усмене активности) на разјашњавању циљева и оправданости борбе, неопходности ванредних напора и жртава, улоге колектива и сваког појединца у општим напорима. Благовремено информисање поткрепљено кратким и јасним чињеницама о успесима у борби против агресора, информисање о унутрашњим проблемима и тешкоћама на које се наилази, објективно информисање о стању код непријатеља, о ситуацији код савезника и у свету уопште и сл. учиниће непријатељску пропагандну активност неефикасном. Међутим, биће уз то неопходна и будна активност и брзо реаговање на пароле, поступке и линију непријатељске пропаганде, чиме треба демаскирати њену лажност и неморалност, открити њене праве циљеве и намере. Биће потребно да се брзо и спремно реагује на гласине које ће непријатељ настојати да протури о његовој надмоћности или премоћи његовог наоружања, открити намере да дезинформише мере државног руководства или војних органа. Требаће бити спреман на свакојаке подвале. Са тог становишта, а да би се избегло изненађење и одмах реаговало, добро је имати у виду чиме све непријатељ може да се служи и нашта је спреман, јер чим бисмо били макар и за тренутак изненађени, а то значи неспремни и спречени да брзо реагујемо, ишло би то на рачун слабљења морално-политичког јединства и борбеног морала, а то значи и на рачун ефикасности у борби против агресора.

Уз непријатељеву ратну пропаганду која може, бар повремено, као негативан елемент да делује на морално-политичко јединство, односно борбени морал, утолико више уколико би њен значај био потцењен или занемарен, заслужују да буду поменути и неки други могући негативни утицаји који произилазе из услова у којима би био вођен евентуалан рат, па и одбранбени рат на нашем тлу. У питању је,

пре свега, разорно дејство савременог наоружања, а нарочито нуклеарног. И данас се при помену евентуалног рата често најпре помисли на његову ванредну убитачну и разорну снагу и велике губитке које оно може да изазове и нанесе. Да је снага нуклеарног наоружања неслуђено велика и да претставља опасност, по непосредним учинцима и накнадним последицама, за читаво човечанство и његов даљи опстанак — то је неоспорно. Са такве полазне основе води се у целом свету упорна борба против употребе и производње нуклеарног наоружања као и против рата уопште, који би при садашњим залихама произведених ратних средстава, ма и постојала сагласност о забрани употребе нуклеарних бомби и другог нуклеарног наоружања, могао да доведе до катастрофе. Улога наше земље у тим настојањима довољно је позната. Несумњиво је да ће наша политика и убудуће полазити од такве основе и да ће користити сваку прилику да подржи или сама предузме акције које воде забрани нуклеарног наоружања, сваког наоружања и рата као средства политике. Међутим, будући да је опасност од рата, мада све мања али ипак реална и да, према томе, наша земља у таквој ситуацији мора да рачуна и на могућност да буде стављена у положај да се одупре агресији и да брани своју независност и слободу, ваља и са тог аспекта размотрити колико, ако се може рећи, преувеличавање разорне снаге нуклеарног наоружања и придавање таквог значаја том наоружању, као да би оно одиграло пресудну улогу у евентуалном рату, може негативно да делује на борбени морал, а то значи и борбену ефикасност.

Са једне стране, ту треба имати у виду колико су велике силе које поседују нуклеарно наоружање играле на карту застраивања А и Х бомбама, да би на тај начин створиле услове за развијање дефетистичких расположења на супротној страни и у свету уопште развијале сумњу у могућност отпора пред силом која се наслања и на нуклеарно наоружање и сл. Пропагандне акције често су у послератно време живеле на темама о страшном оружју од кога се не може одбранити ни супротставити му се. Разумљиво да су се дешавали и такви парадокси као са Американцима који су, непрекидно уверавани у снагу властитог оружја, доживљавали нервне шокове када се појавио Спутњик који је показао да друга страна не само да не заостаје, него се може наслутити да има и предности. Наравно да би свако мистифицирање нуклеарног наоружања, као снаге којом се може решити ратни сукоб и коме се не може супротставити, водило дефетизму и деморализацији. Оно би управо ишло на руку таквим интенцијама стране пропаганде.

У вези с тим вредно је потсетити на речи друга Тита из говора свршеним питомцима Војне академије октобра 1958 године: „... ако буде дошло до атомског рата, једини спас ће у таквом рату бити да народ не губи вјеру у своје способности, већ да буде јединствен и монолитан, а да сваки војник буде способан да се сам снађе на сваком мјесту. Такав рат не би био фронталан, већ би захватио читаву земљу, али сама атомска бомба не може уништити ни једну читаву земљу. Ако би данас-сутра дошло до атомског рата атомске бомбе би

падале на велике градове и индустријске центре, а наша одбрана била би наше шуме, наша брда и прострaнства. Зато, ако данас-сутра и то буде требало, а ја вјерујем да до тога неће доћи, морате и ви бити способни да искористите све могућности одбране које нам и у таквом рату пружа наша земља својим географским положајем и својом морално-политичком снагом. Будите способни ако дође до таквих часова, да покажете своју војну способност и да је заиста добро примјените“.³⁾ Дакле, не затварајући очи пред опасношћу од употребе атомског наоружања и његових страшних последица, реално указивање на могућне тешкоће, али и отварање перспективе и осветљавање задатка у евентуалном рату.

С друге стране, и без пропагандног утицаја о свемоћи нуклеарног наоружања, помисао на разорну снагу савремених ратних средстава, изазива страх код људи о могућним разарањима и жртвама које би изазвала таква рушилачка снага, што би свакако био један од негативних утицаја о коме се мора водити рачуна да би се могао преовладати. Такав негативан утицај сигурно може да буде већи ако људи не знају основно о разорној моћи нуклеарног наоружања и о могућним мерама заштите. Вероватно је и проналазак барута и пушчаног метка био, такође, у своје време, проналазак од кога су људи имали велики страх и вероватно су му придавали преувеличане особине, баш зато што је било у питању непознато. Међутим, кад је елемент изненађења био смањен упознавањем барута и пушке, и када су људи упознали могућност заштите од тога оружја, страх није могао играти ону улогу какву је имао, јер се претстава — која је често због непознавања природе ствари имала преувеличан и нестваран основ — приближила реалном. Према томе, објективно проучавање разорне снаге нуклеарног наоружања, али пре свега могућних мера заштите, ограниченост његовог непосредног дејства, доприноси разбијању фаме и преувеличавања око снаге нуклеарног наоружања, а то значи доприноси и отклањању негативних утицаја на борбени морал.

Као могућан негативан утицај на борбени морал заслужује да буде усто поменут и проблем губитака који би били неминовни у евентуалном одбранбеном рату. Познато је да губици претрпљени у борби или код цивилног становништва могу и негативно да утичу на расположење и борбену ефикасност. А у рату се губици не могу избећи. Штавише, груба рачуница показује да су укупни губици у Првом светском рату били врло мали према губицима у Другом светском рату. Евентуалан нов светски рат, по разорној моћи савремених ратних средстава и без употребе нуклеарног наоружања, донео би још веће губитке, а уз његову употребу сигурно би их још повећао. Да би одбранбени рат за очување наше слободе и независности захтевао такође жртве, то је природно. Оне сигурно не би биле мале (мада увек мање у борби, што потврђују искуства из НОР-а; наиме, готово редовно су укупне жртве за цели период рата мање у оним крајевима — областима и појединим подручјима — где је оружана активност била перма-

³⁾ Говор свршеним питомцима Војне академије, 1 X 1958., Борба, 2 X 1958.

нентна, од почетка устанка до краја рата). Таква претпоставка нагони на размишљање како би човек поступио да би спречио негативно дејство губитака на борбени морал. Наша ратна искуства и ту могу добро да послуже. Позитивно је у нашој ратној пракси, поред осталог, било то што је старешински кадар био тако васпитан да увек настоји да пронађе најбољи излаз у тешким ситуацијама и да објективне тешкоће, које је наметала сложеност услова у којима је борба вођена, преобраћа у фактор властите предности (што је произилазило и из уверености у неминовност борбе и вере у победу и оптимизма, које је тако неуморно преносио и неговао наш старешински кадар, нарочито друг Тито). У много прилика јединице су у тешким борбама имале и велике губитке, а то је врло често било искоришћено за развијање још веће мржње према непријатељу и повећање борбене спремности. То не значи да није било случајева да је неким јединицама, због претрпљених губитака, требало извесно време да би опет биле оно, у погледу борбене вредности и борбеног морала, што су биле и раније, па чак да извесне нису преживљавале и кризе. Али сигурно је да губици нису озбиљно и за дуже време могли негативно да делују на борбени морал тамо где је учињен напор да се објективне потешкоће преодоле.

Многа искуства су исто тако показала да су далеко теже последице остављали губици настали ван борбе (на пример, од бомбардовања — тј. кад је човек био беспомоћан да својим активним дејством нешто учини да би их избегао), или кад је јединица била изненађена од непријатеља, него они из непосредне борбене активности. Но, без обзира како настали, у непосредној борбеној активности или ван ње, губици могу најнегативније да се одразе на борбени морал тада ако људи помисле, или живе у уверењу, да су већи но што би требало, тј. да су настали непотребно, неовисно од тога како је до њих објективно дошло, о чему такође говоре наша искуства.

О тим моментима треба утолико више водити рачуна ако се пође од реалне претпоставке да би евентуалан рат могао да изазове још веће губитке, бар у неким фазама или за неке крајеве. А шта значи предузимати мере да се страх и преувеличавање снаге нуклеарног наоружања односно могућни велики губици негативно одразе на борбени морал, донекле је већ речено. Сигурно је да су, поред других, најзначајније све оне мере које доприносе повећању уверености у праведност и неопходност борбе за одбрану земље. Међутим, ни остале не смеју бити запостављене. Тако је уосталом са свим задацима на развијању борбеног морала. Ако се имају у виду сви елементи који имају утицаја на вредност борбеног морала и у практичном раду ће вероватно бити предузимане све потребне мере које воде његовом јачању. У супротном све оно негативно може лакше да делује на смањивање вредности морално-политичког фактора. Уствари свесна активност на подизању борбеног морала, а преко тога и борбене ефикасности, треба да онемогући разне негативне утицаје. Објективне околности у којима се налазе наше земље и наша Армија пружају ванредне могућности да се тај задатак успешно обавља, боље речено, успешније од многих земаља у савременом свету.